

EBÛ HİLÂL EL-‘ASKERÎ’YE GÖRE LAFIZ VE ANLAM

*Halim ÖZNURHAN**

LAFZ AND MANA ACCORDING TO ABU HILAL AL-ASKARI

Problem of lafz (word or sentence) and mana (meaning) discussed by the Arab critics. Abu Hilal al-Askari, one of them, takes division between lafz and mana and discusses each one separately. Although Abu Hilal al-Askari does not devote a specific chapter to discussion of lafz and mana, he does examine them in various chapters of the Kitab as-Sinaatayn. He also discussed several aspects, problems and defects of lafz and mana.

Key Words: Abu Hilal al-Askari, Word, Meaning.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hilâl el-Askerî, Lafiz, Anlam.

Lafız ve Anlam Sorunu:

Lafız ve anlam ilişkisi, Arap edebiyatının en önemli sorunlarından biridir. Arap eleştirmenleri ve belâgatçuları ilk dönemlerden itibaren bu konuyla ilgili görüşler öne sürmüşlerdir. Fakat, bu konunun tartışmaların merkezine oturmasında en önemli etken, dinî bir mesele, Kur’an-ı Kerim’in i‘câzı meselesi olmuştur. Tartışmalar, Kur’an-ı Kerim’deki i‘câzın lafzında mı, anlamında mı, yoksa her ikisinde de mi bulunduğu çerçevesinde gelişmiştir. Daha sonra bu konu edebiyat alanına taşınmış, edebî eserde hangisinin daha önemli olduğu konusu tartışılmaya başlamıştır.

Dinî etkenin yanında, özellikle Arap şiirinde yenilikçi (muhdes) şâirlerin ortaya çıkması da bu tartışmanın alevlenmesine katkıda bulunmuştur. Şiir söylemek/yazmak isteyen kimselere örnek olarak eski şiir gösteriliyordu. Dolayısıyla, kasidenin yapısı, temaları, anlamları, vezni, kullanılan teşbihleri

* Dr., Erciyes Ü. İlahiyat F., hoznurhan@erciyes.edu.tr

gibi birçok husus yeni şâirlere dayatılıyor; şâire şiiri güzel bir şekilde kalıba dökmekten başka yapacak şey kalmıyordu. Arap şiirinde ortaya çıkan yenilikçi şâirlerin, özellikle de Ebû Temmâm'ın (ö.231/845) şiir tarzı bu anlayışın sarsılmasına neden oldu. Çünkü Ebû Temmâm'ın şiir yöntemi, sanata ve anlamların incelenmesine dayanmaktaydı.¹ Bu yöntem çoğu kez şiirde kullanılan teşbih ve istiârelerde alışılmışın dışına çıkılmasına yol açıyor, üslûpta kapalılığa neden oluyordu. Eski şiir taraftarları da, bunları kusur sayıp yeni yöntemi eleştirmek için bahane yapmışlar, Ebû Temmâm'a öğrencilik yapmış olan, ama onun yöntemini benimsemeyip eskiye bağlı kalan el-Buhturî'nin (ö.284/897) yöntemini kendilerine bayrak yapmışlardır. Bu iki yöntemin taraftarları arasındaki tartışmalar da eleştiri kitaplarına konu olmuştur.²

Eski Arap Eleştirmenlerinin Lafız ve Anlam Sorununa Bakışları:

Arap eleştirmenlerinin konuya bakışlarını ele alacak olursak, bu konuda farklı düşüncelerin olduğunu görmekteyiz. Bu farklı düşünceler beş gruba ayrılabilir:

Birinci grup lafız taraftarları olarak bilinir. Bunlar anlam üzerine yoğunlaşmamış olmalarına karşın lafzı tek başına yeterli görmemiş, sadece lafzın önemli olduğunu da iddia etmemişlerdir. Bu grubun en önemli temsilcisi el-Câhiz'dir (ö.255/869). el-Câhiz, anlamların hükmünün lafızların hükmünden farklı olduğunu; çünkü anlamların sınırsız şekilde geniş, sonsuz biçimde yaygın bulunduğunu, buna karşın anlamların isimlerinin (lafızlar) ise sınırlı ve sayılı olduğunu belirtir.³ Ayrıca, anlamlara erişmenin kolay olduğunu, bunları Arap olanların da olmayanların da, bedevîlerin de şehirlilerin de bildiğini, asıl işin vezni kurmak, lafzı seçmek, şiirin örgüsünü yerli yerince oluşturmak olduğunu belirtir.⁴ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere el-Câhiz, lafzın önemine daha fazla vurguda bulunmuş olsa da, geçmişte de

¹ el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*, nşr. Muhammed Muhyî'd-dîn 'Abdu'l-Hamid, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 378.

² Şukrî Muhammed 'Ayyâd, *Kitâbu Aristûtâls fi'ş-şî'r*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Kahire, 1967, s. 248.

³ el-Câhiz, *el-Beyân ve'l-Tebyîn*, nşr. 'Abdus-Selâm Hârûn, Mektebetu't-Ticâriyye, Kahire, 1947, c. I, s. 76.

⁴ el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, nşr. 'Abdus-Selâm Hârûn, Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1938, c. I, s. 131, 132.

günümüzde de⁵ iddia edildiği gibi sadece lafza önem vermiş ve anlamın değerini inkâr etmiş değildir. Örneğin, İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö.456/1063), el-Câhiz'in adını zikretmeksizin eski alimlerin, anlamların insan tabiatında zaten var olmaları nedeniyle lafzın değerinin anlamdan daha fazla olduğunu, asıl işin lafızların iyi, şiirin örgüsünün güzel, telifinin kusursuz olmasında olduğunu söylediklerini dile getirir.⁶ İbn Haldûn (ö.808/1406) da nazım olsun nesir olsun söz sanatında asıl olanın anlamlar değil lafızlar olduğunu, lafızların anlamlara değil, anlamların lafızlara tabi olduğunu söyler.⁷ Başkalarının da dile getirdiği bu ifadeler, el-Câhiz'in söylediklerinin tamamı göz önüne alınmadan söylenmiştir. 'Abdu'l-Kâhir el-Curcânî (ö.471/1078) de, el-Câhiz'in adını zikretmeden eskilerin bazı insanlar tarafından yanlış anlaşılıp lafız taraftarlığıyla itham edildiklerini söyler.⁸ Çağdaş araştırmacıların çoğu da bu görüşü paylaşırlar.⁹

İkinci grubu lafızla anlam arasında tam bir bağ olduğunu söyleyenler oluşturur. Kudâme b. Ca'fer (ö.337/948) bu gruba dahil edilebilir. Kudâme, lafız ve anlamdan hangisinin daha önemli olduğu hususuyla ilgilenmemiş, edebî faaliyetin bir bütünlük içerisinde olması gerektiğini düşünerek, lafız, anlam, vezin ve kafiyeden ibaret gördüğü kasidenin aslî unsurlarının birbirleriyle uyum içerisinde olması üzerinde durmuştur.¹⁰ Bunlardan her birinin şiirin değerine katkıda bulunduğunu düşünmüş ve şiir hakkında hüküm verilirken, şüre bütün hâlinde bakılması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin, verdiği bir örnekte anlamın çirkin olmasına rağmen bunun şiirin güzelliğini bozmadığını söylemiştir.¹¹ Ebû Bekr el-Bâkılânî (ö.403/1013) de

⁵ Günümüde el-Câhiz ve Ebû Hilâl el-'Askerî'nin lafız taraftarı olarak gösterilmesi hususunda bkz. Muhammed Huseyn 'Ali es-Sağîr, *Nazarîyyetu'n-nakdî'l-'Arabî*, <http://www.rafed.net/books/olomquran/naqid/02.html>, (06/06/2006).

⁶ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî mehbâsini's-sîr ve âdâbil*, nşr. Muhammed Karkazân, Matba'atu'l-Kâtibi'l-'Arabî, Şam, 1994, c. I, s. 256.

⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, nşr. 'Alî 'Abdu'l-Vâhid Vâfî, Kahire, 1962, s. 1302.

⁸ 'Abdu'l-Kâhir el-Curcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, nşr. Muhammed Altuncî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1995, s. 52.

⁹ Şevkî Dayf, *el-Belâğa –tetavvur ve târîh-*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1990, s. 52; 'Ayyâd, *a.g.e.*, s. 248; Yûsuf Huseyn Bekkâr, *Binâ'u'l-keşide fî'n-nakdî'l-'Arabîyyi'l-keadîm*, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1982, s. 115; İsmail Güler, "Arap Belagatında Biçim ve Anlam Tartışmaları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. X, sayı: II, Bursa, 2001, s. 136, 137.

¹⁰ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-sîr*, nşr. M. 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 70, 71.

¹¹ Kudâme b. Ca'fer, *a.g.e.*, s. 66.

lafız ve anlama ayrılmaz bir bütün olarak bakar. Ona göre lafız nazmın bir parçasıdır; anlama uyar ve izinde gider.¹² İbn Reşîk el-Kayrevânî, bu konuyu eserinde ayrı bir başlık altında incelemesine rağmen görüşünü açık bir şekilde belirtmemiştir. Yalnız, bazı ifadeleri onun da bu grubun görüşlerine katıldığını göstermektedir. O, lafzın beden, anlamın ruh olduğunu; aralarındaki irtibatın bedenle ruhun irtibatına benzediğini söyler.¹³ ‘Abdu’l-Kâhîr el-Curcânî bu grubun en önemli simalarından birisidir. O, anlam ve lafza ayrı değil, ikisinin de kaynaşmış bulunduğu yapı ve terkip içerisindeki durumlarıyla ilgilenmiştir. Dolayısıyla onun bakış açısı lafız ve anlam ikilemini ortadan kaldırmıştır.¹⁴

Üçüncü grup ise lafzın önemini vurgulamakla beraber anlamın daha önemli olduğuna inananlardır. Bu anlayışta olan eleştirmenlerden birisi, eserinin birçok yerinde anlamın üstünlüğünü vurgulayan el-Merzûkî’dir (ö.421/1078).¹⁵ ‘Abdu’l-Kâhîr el-Curcânî’nin çağdaşı olan İbn Şeref el-Kayrevânî de şiirde önemli olanın lafzın kulağa hoş gelmesi, yapısının çok iyi olması değil, içindeki anlam olduğunu belirtir.¹⁶ el-Curcânî’den büyük ölçüde etkilenmiş olan İbnu’l-Esîr (ö.637/1240), bu konuda el-Curcânî’den farklı düşünmekte, Arapların lafza verdiği önemin, anlamın daha iyi ifade edilmesine hizmet etmekten başka amacı olmadığını söylemektedir.¹⁷ Yahyâ b. Hamza el-‘Alevî el-Yemenî (ö.749/1348) ise lafızların anlamlara tabi olduğunu ifade etmektedir.¹⁸

Dördüncü grup ise anlam ve lafzı ayırıp, bunlardan biri hakkında tercih belirtmeyen gruptur. Bunun en önemli temsilcisi İbn Kuteybe’dir (ö. 276/889). İbn Kuteybe şiiri, lafzı güzel, anlamı iyi olanlar; lafzı güzel ve tatlı olup anlamında bir yarar bulunmayanlar; lafzı kusurlu, anlamı iyi olanlar;

¹² el-Bâkîllânî, *İ‘câzu’l-Kur’ân*, nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, 1963, s. 117.

¹³ İbn Reşîk, *a.g.e.*, c. I, s. 252; ayrıca bkz: Dayf, *a.g.e.*, s. 163.

¹⁴ Ahmed Matlûb, *‘Abdu’l-Kâhîr el-Curcânî –belâğatub ve nakdub-*, Vekâletu’l-Matbû‘ât, Beyrut, 1973, s. 118.

¹⁵ el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî’l-hamâse*, nşr. Ğârid eş-Şeyh, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2003, c. I, s. 18, 19.

¹⁶ Bkz: Bekkâr, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁷ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-sâ‘ir fî edebi’l-kâtib ve ş-şâ‘ir*, nşr. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne, Dâru Nehdati Misr, Kahire, ts., c. I, s. 355, 357.

¹⁸ Yahyâ b. Hamza el-‘Alevî el-Yemenî, *Kitâbu’l-Tirâzî’l-mutedammîn liesrâri’l-belâğa*, nşr. ‘Abdu’s-Selâm Şâhîn, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 274, 275.

lafız ve anlamı düşük seviyede olanlar şeklinde dört kısma ayırır.¹⁹ Yaptığı bu taksimde ve bunlar hakkında yaptığı açıklamalarda lafız ya da anlamdan birini tercih ettiğini gösterecek bir işaret yoktur. İbn Tabâtabâ el-‘Alevî (ö.322/934) de bu gruptan sayılabilir.²⁰

Beşinci grup ise Ebû Hilâl el-‘Askerî’nin (ö.395/1004) temsil ettiği, bu konuda çelişkili görüşler sunan gruptur. İleriki bölümlerinde tartışılacak olan çelişkili görüşleri nedeniyle Ahmed Emîn, Mustafa Heddâra gibi kimi araştırmacılar onu lafız taraftarı, İbrahim Selâme gibi kimileri ise anlam taraftarı olarak görmüşlerdir.²¹ Ebû Hilâl el-‘Askerî üzerine çalışmalar yapan Kanazi ise, bazı modern eleştirmenlerin yaptığı gibi onun bu ifadelerinden lafız anlama tercih ettiği görüşünü çıkarmak hatalı olacağını, dolayısıyla Ebû Hilâl’in lafız ve anlama bakışının temel olarak el-Câhiz’den farklı olmadığını belirtir. Konuya sistematik yaklaşmaması nedeniyle el-Câhiz’in, lafız anlama tercih etmekte suçlanmış olduğunu ve bu suçlamayı yöneltenlerin teorinin bütününe görmeden yalnızca bir ifadeye takılmakta olduklarını ifade eder. el-Câhiz’de olduğu gibi, Ebû Hilâl’in de bütün açıklamalarını incelenirse, onun bu iki öğeyi eşit ve aynı önemde gördüğü sonucunun çıkacağını söyler.²²

Ebû Hilâl lafız ile anlam arasındaki farkı her birini ayrı ayrı ele alarak tartışmıştır. Bir yerde sanat faaliyetinin lafızlardan oluşması nedeniyle lafza – cümle ya da kelime- dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Lafızda dikkat edilmesi gereken pek çok durum vardır. Anlamda ise bu daha sınırlıdır. Çok olanı yapmak az olanı yapmaktan daha zordur.²³

el-Câhiz gibi el-‘Askerî de anlamların herkes tarafından bilindiğini düşünür. Şiir yeteneği, vezni düzgün kullanmak, lafız ve cümlelerin başarılı seçimi ve şiirin kalıbını düzgün yapmaktır. Ayrıca belâgatın temel sorununun lafızı güzelleştirmek olduğunu söyler.²⁴

¹⁹ İbn Kuteybe, *Kitâbu’s-Şi’r ve’s-su’arâ*, nşr. M. J. de Goeje, Leiden, 1904, s. 7-9.

²⁰ İbn Tabâtabâ, *‘Yârnu’s-Şi’r*, nşr. ‘Abbâs ‘Abdu’s-Sâtir, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1982, s. 14. Bu anlayışın eleştirisi için bkz. el-Curcânî, *a.g.e.*, s. 275, 276.

²¹ Bekkâr, *a.g.e.*, s. 126, 127.

²² George J. Kanazi, *Studies in the Kitâb as-Sinâ’atayn of Abû Hilâl al-‘Askerî*, Leiden, 1989, s. 94.

²³ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn: el-kitâbe ve’s-Şi’r*, Matba’atu Mahmûd Bey, İstanbul, 1320, s. 40, 41.

²⁴ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 42.

Ebû Hilâl birçok yerde de anlamın lafza önceliğini dile getirir: “Temel nokta anlamın isabetidir. Çünkü kelâm açısından anlam beden, lafız ise giysi gibidir. Bunların da hangisinin üstün olduğu zaten bilinmektedir” der.²⁵ Bununla vücudun giysiden üstün olduğunu kastetmektedir. Bunun yanında şâir el-‘Attâbî’nin (ö.220/835) “Lafızlar beden, anlamlar ruhtur” dediğini aktarır²⁶ ve anlamın değersiz, lafzın iyi olmasının bir kıymet ifade etmediğini söyler.²⁷ Bir başka açıklamasında ise “Kelâmın lafzı anlamsız, izah tarzı zayıfsa, anlamı yüksek ve üstün olsa da kabul görmez” der.²⁸

Ebû Hilâl’in bu konu hakkında söyledikleri yan yana getirildiği zaman çelişkili olduğu görülmektedir. Bunlar muhtemelen, hakkında bazı eleştirmenlerin söylediği gibi,²⁹ çeşitli kaynaklardan derlenmiş bilgileri dikkatsizce eserine yerleştirmiş olmasından kaynaklanmış olabilir.

Ebû Hilâl el-‘Askerî’nin Lafız Anlayışı:

Lafız sözcüğü birçok eleştirmen gibi Ebû Hilâl tarafından da hem kelime, hem de ibare veya cümle anlamında kullanılmıştır

Ebû Hilâl, eserinde lafız konusunu ele almak için ayrı bir bölüm açmış olmasa da, kitabının ilk bölümlerinde bu konuyu incelemiştir. Belagatın farklı yönleri üzerine yorum ve açıklamalarında (birinci bölümün ikinci kısmında) müşterek lafızlar, haşv lafızlar gibi lafzın farklı tezahürlerini tartışır. İyi ve fasit kelâmı inceleyen ikinci bölümde lafız ve anlam sorunu ile sokak dili (sûkî), soğuk (bârid) gibi lafız kusurlarını ve diğer kusurlu ifade biçimlerini inceler. Dördüncü ve beşinci bölümlerde, kelâmı formüle etmede ortaya çıkan mu‘âzale (kelimelerin birbirine karışması) gibi sorunları ele alır. Bu durum, lafız hakkında sistematik bir teoriyle değil, dağınık gözlemlerle karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Bu dağınık parçaları bir araya getirmeye çalışırsak:

1. Ebû Hilâl’e göre lafız vahşî (kaba), bedevî, harciâlem (mubtezel) ve sokak diline ait (sûkî) olmamalıdır.³⁰

²⁵ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 51.

²⁶ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 120.

²⁷ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 44.

²⁸ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 49.

²⁹ Bkz: İhsân ‘Abbâs, *Târîhu’n-nakdi’l-edebî ‘inde’l-‘Arab*, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1983, s. 355, 356; Dayf, *a.g.e.*, s. 52 vd.

³⁰ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 111.

2. Gramer konusunda ortak kullanıma riayet edilmelidir. Teorik olarak kabul edilmiş bile olsa yaygın olmayan ve kullanılmayan terimlerden kaçınılmalıdır.³¹

3. Zarûrât-ı şîriyye'den (şürde kuraldışı kullanımlar) kaçınmak gerekir. Çünkü bunlar şüirin genel yapısına zarar verir. Ebû Hilâl bu konuda bir açıklamada bulunur: İlk zamanlar şâirler acemî idi ve şüir gelişmemiş bir sanattı; bu yüzden bu tür hatalar bekleniyordu. Bu hatalar zaruretler şeklinde gelişti. Sonraki dönem şâirleri kusurlarını kapatmak için bu durumdan yarar sağladılar. Çağdaş şâirlerin bu hususlarda bahaneleri yoktur. Bu yüzden, bu hatalara düşmemelidirler.³²

el-‘Askerî, şürdeki kuraldışı kullanımları ayrıntılı olarak zikretmez. Sadece birkaçını sayar: (ضُنُّوا) yerine (ضُنُّوا) okunması gibi normalde idgâm yapılması gereken harfi, idgâmsız okumak. Sonu meczum fiil kullanılması gereken yerde, meczum olmayan fiil kullanmak. Vasl hemzesi gereken yerde kat‘ hemzesi kullanmak. Bir harf yerine diğzerinin konulması veya vezin gereği olarak bir harfin hazfi.³³

4. Kâfiye kusurlarından kaçınılmalıdır. Ebû Hilâl bunlardan ikvâ, sinâd ve tevcihi tanımlarını yapmaksızın zikreder.³⁴ Bu terimler hakkında görüşler farklı olduğundan dolayı,³⁵ Ebû Hilâl’in bunları nasıl anladığı hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.³⁶

5. Kelimeler, kendi aslî yerlerine konmalıdır. Takdim-tehir olmamalıdır.³⁷

6. Nesîb şürinde tiksindirici, nefret uyandırıcı isimler kullanılmamalıdır. İbn Kuteybe’nin naklettiğine göre³⁸ el-Halîl b. Ahmed (ö.175/786) ve Cerîr

³¹ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 112.

³² el-‘Askerî, *aym yer.* Bu konudaki farklı yaklaşımlar için bkz. İsmail Hakkı Sezer, *Arap Şürinde Zaruret*, Konya, 2000, s. 5; Eyyüp Tanrıverdi, “Eski Arap Şürinde Kuraldışı Kullanımlar Literatürü”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XX, Konya, 2005, s. 95, 96.

³³ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 113, 114.

³⁴ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 114.

³⁵ Bkz: İbn Reşîk, *a.g.e.*, c. I, s. 312 vd.

³⁶ Kanazî, *a.g.e.*, s. 75.

³⁷ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 114.

³⁸ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 16,17.

(ö.110/728) şüirlerinde Bevza‘ adını kullanmışlardır. Cerîr, Emevî halifelerinden birisinin huzurunda şu beyti inşat etti:

!!! !!!!!!!!!!!!!!! ♪!!!! !!!!!!! !!!!! !!! !!!!!!! !!!!! !!!!!

“Bevza‘, asaya dayanarak geldin diyor, keşke başkasıyla eğlenseydin ey Bevze!”

Halife bunu duyunca, Bevza‘ adını kullanarak şiiri ifsat ettin demiştir.³⁹

Ebû Hilâl, Bevza‘ adının hoş olmayan (bağız) bir isim olduğunu söyler, ama sebep belirtmez. İbn Reşîk ise, bu hususta açıklama yapar ve şâirlerin hoş ve telaffuzu kolay olduğunu düşündükleri Leylâ, Hind, Selmâ gibi isimleri kullandıklarını söyler. es-Seyyid el-Himyerî (ö.173/789) tarafından da kullanıldığını söylediği Bevze‘ gibi diğer isimlerin bütün bir beyti ağırlaştıracağını ifade eder. Yezîd b. Ummu’l-Hakem (ö.105/723) tarafından kullanılan ‘Â’îşe, Ebû Temmâm tarafından kullanılan Zeyânîb (Zeyneb kelimesinin çoğulu) adları da Bevza‘ ile aynı kategoridedirler. Seslerinin nahoşluğu veya hecelerinin çokluğu, bu isimlerin nahoş sayılmalarına yahut da şiir ifadelerinde kullanılmamalarına neden olmuştur. İbn Reşîk, Yezîd b. Ummu’l-Hakem ve Ebû Temmâm’ın beyitlerini zikrettikten sonra, bu iki şâir dışındaki yeni şâirlerin bu tür adları kullanmaktan kaçındıkları gözleminde bulunur.⁴⁰

7. Belli kelimelerin ve ifadelerin tekrarlanması sadece bir düşünceyi vurgulamak veya açıklamak gibi belli bir amaca hizmet ettiği zaman vuku bulmalıdır.⁴¹ Meselâ, Cahiliye şâiri Muhelhil b. Rebî‘a (ö.m.531) bir kasidede aynı ifadeyi yaklaşık yirmi kez tekrarlar.⁴² Buna karşın bir kelime, kısa bir cümlede rasgele tekrarlanırsa, bu bütün yapıya zarar verir. Bu yüzden yazar ve şâir bundan kaçınılmalıdır.⁴³ Aynı kısa cümlede, aynı kelimenin tekrarlanması yoluyla yazar, okuyucuyu cümleyi düzgün şekilde anlayabilmek için iki kelimeyi karşılaştırmaya zorlar. Halbuki başka bir ifade seçmesi gerekir. Bu gibi durumlardan, yazarın kelime hazinesinin geniş olmadığı düşüncesini akla getirebileceği için sakınılmalıdır.

³⁹ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 114.

⁴⁰ İbn Raşîk, *a.g.e.*, c. II, s. 762, 763.

⁴¹ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 144, 145.

⁴² Muhelhil b. Rebî‘a, *Dîvân*, şerh. Talâl Harb, ed-Dâru’l-‘Âlemiyye, yy., ts., s. 40-42.

⁴³ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 114.

8. Kâtibin, söze kapalılık (ta‘miye) kazandıran şeylerin tamamından uzak durması, lafızları doğru bir düzen içinde yerleştirmesi ve hatalı lafızdan kaçınması gerekir. Yalnız, şiir veya nesirde bilmece ve benzeri şeyler amaçlandığında kapalılık (ta‘miye) kusur sayılmaz.⁴⁴

9. İki anlamlı (müşterek) lafızlardan, sınırları yeterince belirlenmemiş olmayan terimlerden kaçınılmalıdır. Ebû Hilâl, Cerîr’in aşağıdaki beytini, ifade edilmek istenen anlamı göstermede başarısız olan lafızlara (müşterekâtu’l-elfâz) örnek gösterir:

!!! !!!!! !!!!! !!!!! !! !!!!! !!!!! !!!!! !!!!! !!!!! !! !! !! !! !! !! !!

“Eğer sizin son vaktinizin göç günü olduğunu bilseydim, yapmadığım bir şeyi yapardım.”⁴⁵

İki anlama gelen (müşterek olan) belirsiz olan ifade, beytin son parçasıdır: (!!!!! !!!!! !!). Sadece bir kelime değil, bütün cümle böyledir. Çünkü şâirin ifadesinden onun ne yapmadığı anlaşılmamaktadır.⁴⁶

10. Felsefî terimler kullanılmalıdır. Örneğin, cisim, araz, kevn, cevher gibi kelâmçıların terminolojisini kullanmaktan kaçınmayı öğütlemekte⁴⁷ ve şiirde düzgün lafızların kullanılmasına dikkat edilmesini istemektedir.⁴⁸

11. Garip ya da nadiren kullanılan ifadelerden kaçınılmalıdır.

12. Haşv reddedilmelidir. Ebû Hilâl haşvi üç kategoriye ayırır:

a) Kelime çıkarıldığında, sözün bütünlüğüne zarar vermemesi durumu,

b) Anlamın ibaresinin uzun bir sözle ifade edilip, bunun kısa şekilde ifadesinin mümkün olması durumu,

c) Haşv lafzın, temel anlama fazladan bir anlam katması durumu. Bu kabul edilebilir haşvdır.⁴⁹ Ebû Hilâl sanat ehlinin bunu “îtirâzu’l- kelâm fi kelâm” diye adlandırdığını söyler ve eserinin bedî‘ bölümünde “îtirâz”

⁴⁴ el-‘Askerî, a.g.e., s. 115.

⁴⁵ el-‘Askerî, a.g.e., s. 23.

⁴⁶ Kanazi, a.g.e., s. 74.

⁴⁷ el-‘Askerî, a.g.e., s. 102.

⁴⁸ el-‘Askerî, a.g.e., s. 112, 113.

⁴⁹ el-‘Askerî, a.g.e., s. 35, 36.

başlığı ile ele alır.⁵⁰ Bu tür haşve örnek olarak Kuseyyir'e (ö.105/723) ait şu beyti verir:

!!! !! !!! !!!!!!! !!! !!!!!!! !!! !! !!! !! !!! !! !!!

“Şayet cimriler –ki sen de onlardansın- seni görselerdi, senden (borcunu) geciktirmeyi öğrenirlerdi.”

Bu beyitte tatlılık bulunmakla birlikte, buradaki (!!!!! !!) ifadesinin haşv olduğunu söyler.⁵¹

Eleştirilen haşve dahil oldukları için ilk iki kategoriden sakınılmalıdır. Bunlardan birincisine el-Hutay'e'nin (ö.59/678) aşağıdaki beytidir:

!!! !!!!! !! y!!!!!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!!

“Hind de, Hind'in bulunduğu yer de ne güzeldir. Hind ile benim aramda uzaklık ve mesafe vardır.”⁵²

Ebû Hilâl, uzaklık (النأي) sözcüğünün fazlalık olduğunu, çünkü (البعء) kelimesine bir şey ilâve etmediğini, ayrıca beytin bârid (soğuk) olduğunu söyler.⁵³

Lafız ve anlam ilişkisini tartışırken, Ebû Hilâl anlam doğru ve düzgün olup, lafız bârid ve fâtir (ılık) olduğunda, bütün düzenin bozuk ve kabul edilemez olacağını vurgular. Ebû Hilâl fâtirin bâridten daha kötü olduğunu ifade eder, bunları tanımlamaksızın ve fâtirin niçin bâridten daha kötü olduğunu açıklamaksızın bârid şiir örnekleri verir.⁵⁴ Bu örneklerden biri pek çok bârid şiirinin olduğunu söylediği Ebu'l-'Atâhiye'ye (ö.211/828) aittir:

!!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!!

!!Od!!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!! !!!

“Vallâhi Sa'îd b. Vebb öldü, Allah Sa'îd b. Vebb'e rahmet etsin. Ey Ebû Osmân gözlerimden yaşlar akıttın; Ey Ebû Osmân kalbimi sızlattın.”

⁵⁰ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 312, 313.

⁵¹ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 36.

⁵² el-Hutay'e, *Divân*, nşr. Mufid M. Kumejha, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 71;

⁵³ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 82; krş: el-Merzubânî, *el-Muvaşşab fî me'âbihi'l-'ulemâ 'ale'ş-şu'arâ*, nşr. M. Huseyn Şemsu'd-dîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 115.

⁵⁴ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 43.

İbn Munkiz, bâridi gönlü etkilemeyen şiir diye tanımlar ve o da Ebu'l-‘Atâhiye'nin yukarıdaki beyitlerini sunar.⁵⁵ Kanazi ise, Ebû Hilâl'in bârid lafızla, çağrışımı eksik ifadelerle sahip olan ifadeleri kastetmiş gözüktüğünü söylemektedir.⁵⁶

Yukarıda zikredilen el-Hutay'e'ye ait beyit de, Hind kelimesinin üç defa tekrarlanmasından dolayı ve sonunda tek şeyi tanımlamak için iki kelimenin ifade edilmesinden dolayı Ebû Hilâl tarafından bârid olarak nitelenmiştir. Bunun yanında, şâirin ölen birisi için “cömertti” veya “cesurdu” dememesini öğütler; çünkü bu ifade tarzı bâriddir; ağıtta bundan daha zarif olan “cömertlik göçtü/uzaklaştı” ve “cesaret yok oldu” ifadelerini kullanmalarını tavsiye eder.⁵⁷

Bütün bunlar, lafız konusunda Ebû Hilâl'in kriterinin yalnızca kelimeyle sınırlı olmadığını, nahiv meselelerini de kapsadığını gösterir.

Ebû Hilâl el-‘Askerî'nin Anlam Anlayışı:

Mânâ terimi *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*'de farklı anlamlarda kullanılır. Ebû Hilâl'in teorisinde önemli oluşu nedeniyle hem tanımlanmış, hem de sistematik olarak kullanılmış olması gerekirdi. Fakat lafz teriminde yaptığı gibi, bu terimi de tanımlamamış ve farklı kavramları göstermek için kullanmıştır. Tanımlamamış olsa da el-‘Askerî'nin mânâ terimini şu anlamlarda kullandığını görmekteyiz:

a) Düşünce ve tasavvur: Ebû Hilâl'in mânâ kelimesini birinin ifade etmek istediği düşünce ve tasavvur olarak anlar. Kelime *el-Furûku'l-lugaviyye*'de bu şekilde tanımlanır ve *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*'de bu anlamda oldukça sık kullanılır.⁵⁸

b) Tema: Bu terim için normalde ğarad (غرض) kelimesi kullanılır. Bu, şiirin farklı temaları anlamında *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*'de de görülür.⁵⁹ İntihal konusu tartışılırken Ebû Hilâl hiç kimsenin daha önceki edebiyatçıların

⁵⁵ Usâme b. Munkiz, *el-Bedi' fi nakdi's-şî'r*, nşr. A. Ahmed Bedevî ve Hâmid 'Abdu'l-Mecîd, Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, ts., s. 160.

⁵⁶ Kanazi, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁷ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 99; Kanazi, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁸ Bkz: el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 51, 100, 120; a.mlf., *el-Furûku'l-lugaviyye*, Mu'essesetu'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kum, 1991, s. 503.

⁵⁹ el-‘Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, s. 99.

kullandıkları mânâyı kullanmaması gerektiğini söyler.⁶⁰ Kasidedeki hüsn-i tehallusu tartışırken, eski Arapların geleneksel olarak, acılarını da belirterek sevgililerinin kalıntılarını anarak kasideye başladıklarını ve başka bir mânâyâ geçmek istediklerinde “bunu bırak” dediklerine dikkat çeker.⁶¹ Bu örnekte mânânın tema veya konu anlamına geldiği açıktır.

c) Anlam: Mânâ kelimesi basit anlam olarak da Ebû Hilâl tarafından sıkça kullanılmıştır. Mânânın açık olması gerektiğini tartışırken “mânâsı güçlülükle anlaşılmayan kelâmı, fasih saymayan bazı kişilerin cehaletinden” bahsetmektedir.⁶² Aynı şekilde mânâ, Ebû Hilâl’in kelâmı “gösteren (delâlet eden) ve ifade eden anlamlar içeren lafızlar” olarak tanımında da bu anlamda kullanılmıştır.⁶³

Şâirlerin yaptıkları farklı yanlışlara dikkat çekerken Ebû Hilâl, Ebû Temmâm’ın aşağıdaki beytine dikkat çeker:

!!! !!!!!! !!! !!!!!!!!!!!!!!! !!! !!!!!!!! ! ! !!!!! !!!!! ! !!!!! ! ! !

Bu beytin açıklamasında “mânâ” sözcüğü ile başlar: “Bunun anlamı, beni kızdıran şeye Allah razı olsa da ben razı olur muyum şeklindedir. Razı olur muyum demek, razı olmam demektir” der.⁶⁴ Mânâ kelimesi burada ve benzer yerlerde basit anlam demektir.

d) Nitelik: Tasvir (vasf) şiiri tartışılırken, Ebû Hilâl şunu belirtir: “En iyi tasvir, tasvir edenin tasvir ettiğini gözünün önündeymiş gibi nitelediği, tasvir edilenin anlamlarının (nitelikler) çoğunu içeren tasvirdir.”⁶⁵ Buradaki kullanımda mânâ terimi, tasvir edilen şey hakkında söylenebilecek şeylerin hepsi anlamında kullanılmıştır.

Ebû Hilâl, bir şâir veya yazarın büyük olması için yeterli saymadığı orijinal oluşu tartışırken anlamları iki kategoriye ayırır:

a) Önünde uyacağı birisi olmaksızın veya kendine mal edeceği belli bir imaj olmaksızın sanat sahibinin icat ettiği anlamlar. Ebû Hilâl, alışılmışın

⁶⁰ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 146.

⁶¹ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 361.

⁶² el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 44.

⁶³ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 51.

⁶⁴ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 96.

⁶⁵ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 97.

dışındaki yeni düşüncelerin genellikle olağanüstü ve feci durumlarda ortaya çıktığını düşünür.

b) Kendinden öncekileri taklit ederek ortaya konan anlamlar.⁶⁶

Anlamın bu iki kategorisinde de tek şart isabettir. el-‘Askerî, orijinal oluşun ifade yeteneğiyle desteklenmesine ya da orijinal olarak tasarlanan düşüncelerin, daha sonrakilerce orijinal fikirlerin parıltı ve ışığını kaybetmeden, mümkün olan en iyi biçimde ifade edilmesinin değerine inanır.⁶⁷

Bu taksimin dışında Ebû Hilâl anlamları mantık sistemi içerisinde sıralar. Bu taksimde kaynak belirtme de Sîbeveyh’in (ö.175/791 veya 189/805) *el-Kitâb*’ını temel aldığı açıktır. Çünkü bu konuda söyledikleri *el-Kitâb*’takilerle hemen hemen aynıdır.⁶⁸ Ebû Hilâl anlamları şöyle taksim etmektedir:

1) Doğru ve kabul edilebilir (mustakîm-hasen) anlamlar. Örneğin: (قد رأيتُ زيداً) “Zeyd’i gördüm” ifadesi.

2) Doğru, fakat hoş olmayan (mustakîm-kabîh) anlamlar. Bunlar düzgün olmayan kelime düzeni nedeniyle hoş değildirlir. Örneğin, (قد زيداً رأيتُ) ifadesi gibi.

3) İyi düzenlenmiş, fakat yanlış (mustakîmu’n-nazm ve huve kâzib) anlamlar. Örneğin, (حملتُ الجبل) “Dağı taşıdım/yüklendim” veya (شربتُ ماءً) “Denizin suyunu” içtim ifadeleri.

4) İmkansız (muhâl) anlamlar. Örneğin, (أتيتُك أمس) “Dün sana geleceğim” veya (أتيتُك غداً) “Yarın sana geldim” ifadeleri gibi.

Ebû Hilâl, her muhâl anlamın fâsid olduğunu, her fâsidin ise muhâl olmadığını belirtir. Bu konuda verdiği örnek ise (قام زيد) karmaşıktır.⁶⁹ Ebû Hilâl’in bu konuda verdiği diğer bir örnek İmruu’l-Kays’a (ö.m.539) aittir:

⁶⁶ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 51.

⁶⁷ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 51.

⁶⁸ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 51, 52; krş. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, nşr. Emîl Bedî’ Ya’kûb, Dâru’l-kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1999, c. I, s.48.

⁶⁹ Yalnız bir nüshada, fiilin muzaf olup fâili cerretmesi şeklinde bir fesad bulunduğu anlaşılmaktadır, denmektedir. Fakat ibarenin gramer yanlışlığı olarak gösterilmesi doğru değildir. Herhalde ibare قام زيد وهو قائم şeklinde olmalıydı. Bkz. Kanazi, *a.g.e.*, s. 86.

!!!! !! !! !! !!!!!! !!!!!!! !! !!!!!!! !! !!!!!!! !!!!!!! !! !! !

“As‘as’taki eski haneye sormadın mı? Onunla konuştuğumda sanki dilsizge sesleniyorum.”

Ebû Hilâl bu teşbihin fâsid olduğunu, çünkü insanların “taşla konuştuğum, cevap vermedi; sanki taş gibiydi” demediklerini söyler.

Başka bir örneğe göre, anlam yanlış diziliş nedeniyle fâsiddir.⁷⁰

5) Yanlış anlam (el-ğalat). Örneğin, (ضربتُ زيداً) “Zeyd’i dövdüm” yerine yanlışlıkla (ضربني زيد) “Zeyd beni dövdü” denilmesi gibi. Şayet bu kasten söylenirse, yalan olur.⁷¹

Ebû Hilâl’in anlamlarda doğruluk konusundan bahsederken şiirin çoğunun, özellikle İslâm öncesi şiirin yalan ve uydurma üzerine kurulduğunu gözlemler. Bunu desteklemek için bir filozofun şöyle dediğini aktarır: “Şâirden, güzel kelâm söylemesi beklenir; doğru ise peygamberden beklenir.”⁷² Anlaşıldığı kadarıyla Ebû Hilâl, bu ifadeyi benimsemekte ve şâirin olanları tam, doğru ve eksiksiz olarak sunması gerektiğini söylemekte, buna karşın söylemek istediğini iyi formüle edilmiş ve iyi sunulmuş şekilde söylemesi gerektiğini dile getirmektedir.

Anlam Yanlışları:

Daha önce zikredildiği üzere, Ebû Hilâl’in anlamda aradığı tek şart isabettir. Bu hususu örneklemek için kaçınılması gereken farklı yanlışlıkları ele alır:

a) Uygun olmayan teşbihler:

Yukarıda zikredilen meskenlerin kalıntısını, sessiz olanla karşılaştıran İmru‘u‘l-Kays’a ait beyit tertibindeki mantıksızlık nedeniyle fâsid sayılmıştır. el-‘Askerî, daha az önemli özelliğin, daha fazla önemli özelliklerle mukayese edilmesi gereğine inanıyor gözükmektedir. Bu yüzden o, sevgilisi ‘Azze’yi sert ve pürüzsüz bir kayaya mukayesesi mantığa uyduğu için Kuseyyir’e ait

⁷⁰ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 54, 57.

⁷¹ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 52.

⁷² el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 103. el-‘Askerî ve diğer Arap eleştirmenlerin bu konudaki görüşleri için bkz. Halim Öznurhan, “Eski Arap Eleştirmenlerine Göre Şiir Anlamlarında Doğruluk Sorunu.” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IV, sayı: 2, Adana, 2004, s. 223-247.

bir beyti kabul edilebilir görmektedir. İmru'ul-Kays'ın hatasına benzer bir hata, devesinin boynunu yelkenle mukayese eden Museyyeb b. 'Ales (ö.m.575) tarafından işlenmiştir.⁷³

b) Medîh şiirine uygun olmayan özellikler:

Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-si'r* adlı eserinde medîh şiirinin oluşturulması esnasında, her birinin kendine uygun niteliklerle övülmesi için sosyal sınıfların göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir.⁷⁴ Ebû Hilâl, bu düşünceyi alır ve şâirlerin şiirlerinde uygunsuz özellikler kullanarak yaptıkları yanlışların bir kısmına örnekler getirir. Örneklerden birisi, A'sâ Meymûn'un (ö.7/628) övgüsüne konu olarak, atına her gece iyi beslenmesi emrini vermesidir.⁷⁵ Ebû Hilâl, bunun krallara lâıyk olacak şekilde göz alıcı bir övgü olmadığını, hatta aşağı derecede bir askere dahi uygun olmadığını söyler. Benzer bir hata da şâir Kuseyyir tarafından işlenmiş; şâir halifenin şâirin gizli sevgisine saldırıp onu elde ettiğini söylemiştir. Ebû Hilâl burada halifenin şâire kendisini sevdirmeye çalışılmış olduğu anlamında bir söz söylediğini, doğrusunun anlamın tersine çevrilmesi ve şâirin halifenin sempatisini kazanmaya çalışması olduğunu ifade eder. Yüksek kademedekiler için yapılan medihlerde en uygun yol, onların sertliklerini, cömertlik, fazilet vb. olarak vurgulamak ve onları hoşnut eden tasvirleri mübalağalı şekilde sunmaktır.⁷⁶

Ebû Hilâl, Kudâme b. Ca'fer gibi medih şiirinin başlıca kusurları arasında, övgünün fiziksel özelliklerle sınırlanması (örneğin güzellik, parıltılı yüz vs.) ve temel niteliklerin (örneğin akıllılık/bilgelik, iffet, cesaret, adalet vb.) ihmal edilmesini sayar. Örneğin, İbn Kays er-Rukayyât (ö.75/694) tarafından, altın gibi parıldayan alnında dimdik duran tacı övülünce Emevi halifesi 'Abdu'l-Melik b. Mervân (685/705) öfkelenir ve şâiri, rakibi Mus'ab b. Zubeyr'i karanlığı dağıtan yıldız olarak tasvir ettiğini hatırlatarak azarlar.⁷⁷

⁷³ el-'Askerî, *a.g.e.* s. 52; bkz. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Ağânî*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1957, c. IX, s. 27.

⁷⁴ Kudâme b. Ca'fer, *a.g.e.*, s. 108-110.

⁷⁵ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁶ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁷ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 73.

Medih şiirinde aynı derecede kusur sayılan bir başka husus da, övgüde bulunulan kişinin büyüklüğünün gözardı edilmesi, buna karşın atalarının büyüklüğünden bahsedilmesidir.⁷⁸

Övgü şiirinde şom ağızlılık da ciddi bir kusurdur. Ebû Nuvâs, Bermekilere söylediği bir medih şiirinde ölümü anmıştır.⁷⁹ Künyesi Ebu'l-Velid olan şâir İbn Suheyye (ö.65/685), yine künyesi Ebu'l-Velid olan halife 'Abdu'l-Melik'e övgüde bulunurken şöyle demiştir:

!!! !! !!! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !! !!
! !!
!! !!

“Yeryüzünün demir parçasını yemesi gibi, zamanın da tüm canlıları yediğini gördüm. Ölüm, Ademoğlunun canına kastettiğinde fazla bir şey bırakmaz. (Canını almakla) Ebu'l-Velid'e vaadini yerine getirinceye kadar saldıracamı da biliyorum.”

Şâir son beyitte kendisini kastetmiş, fakat halife bunu uğursuzluk saymış ve ölümüne dek şâirin şiirinden hoşlanmamıştır.⁸⁰ Ebû Hilâl, bu hususlarda başka hatalı medih örnekleri vermiştir.⁸¹

c) Aşk şiirinde uygun olmayan arzu:

el-'Askerî, aşk şiirlerinde bazı şâirlerin uygun olmayan tavırlarını anlam hatası olarak görür. Örneğin bir şâir, sevgilisinin ölümünü istemiştir. Görünüşe göre, bunu sürekli özlemin acısına tercih etmiştir.⁸² Buna ilâveten, Tarafe'nin (ö.m.564) yaptığı gibi aşk şiirinde sevgiliyle tartışılmamalıdır⁸³ ve sevgiliden sebepsiz şikayette bulunulmamalıdır. Örneğin, el-A'şâ, sevgilisi Hureyre'nin kendisini yaşlılığı, kelliği ve gözündeki zayıflama nedeniyle terk ettiğini söyleyerek onu suçlamaktadır. Ebû Hilâl bu beyitleri eleştirirken sorar: “Bir kadına gözün zayıflaması ve yaşlılıktan daha iğrenç ne gelebilir?”⁸⁴

⁷⁸ Bkz. el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 73.

⁷⁹ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 110.

⁸⁰ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 110.

⁸¹ Bkz. el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 59, 74, 75, 76.

⁸² el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 56.

⁸³ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 62.

⁸⁴ el-'Askerî, *a.g.e.*, s. 62.

Ebû Hilâl, kendisinden önce var olan geleneğe uyarak atların geleneğe aykırı şekilde tasvirini hoş karşılamaz ve atların nelerle mukayese edilebileceğinin bir listesini sunar.⁸⁵

Sonuç:

Ebû Hilâl el-‘Askerî, lafız konusunda kelimenin seçimi, morfoloji kurallarına sıkı sıkıya bağlılık, şiir ve nesirde gramer kurallarına uymak, sessiz harflerin birbiri ardına gelişinin uygun seçimine, kelimelerin ve kelimelerin kombinasyonuna dayanan ses ahengi, yazarın kelime gücünü zayıf gösteren tekrardan kaçınmak üzerinde durmakta; mânâ kelimesini ise, ister zihinde formüle edilmiş halde, ister birisi tarafından kelimelere dökülmüş halde olsun bir düşünce, tasavvur veya kavram; şiir teması; bir kelimenin, cümlenin veya başka bir yapının anlamı; belli bir şeyin özelliği veya karakteri anlamlarında kullanmaktadır. Yanlış teşbihlerden, hatalı övgülerden, temaya uymayan ifadelerden kaçınmayı öğütlemekte ve eserinde bu kusurlara dair örnekler vermektedir.

Lafız ve mânâyı ele alırken ikisini ayrı ayrı ele alması ve bunların birbirleriyle ilişkisi üzerinde durmaması, lafız ve mânânın ayrılmazlığını fark etmesine engel olmuştur. Mânâ terimini farklı anlamlarda kullanmış ve birçok kavramı kullanırken yaptığı gibi tanım getirmemiştir. Bu nedenle yaptığı açıklamalar kısmen muğlak kalmış; tutarlı ve sistematik bir lafız ve anlam teorisi ortaya koymamıştır.

⁸⁵ el-‘Askerî, *a.g.e.*, s. 67, 68.